

Рецензії

ПРОЕКЦІЇ ЯК СТРУКТУРУВАННЯ ОБРАЗУ

Валерія Врублевська. Шарітка з Рунгу. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2007. – 509 с.

Актуальна естетика спеціалізується на пропонуванні модернізованого погляду на події, процеси та явища дійсності. На макрорівні це може виявлятися в художньо-зоровій переінтерпретації відомих фактів і величин, тенденцій і персоналій, що по суті трансформує (на вибір – коригує, видозмінює, заперечує, спростовує, унеможлиблює) усталено-традиційні уявлення про них. Це також може оприявнюватися у форсуванні пошуків формотворчого ґатунку, коли руйнування ретельно апробованого й уже тому спрощеного канону поєднується зі спробою виформовування нової текстової субстанції. Або втілюватися у відверто контроверсійних текстах, що вже самим фактом існування немовби промовляють: є й така поетика і стилістика художньої нарації, хоч би якими провокативними й епатажно-шокуючими вони видавалися.

На рівні більш локальних художніх сфер – сюжетно-подієвої, часопросторової, системно-персональної, мовно-нарративної – тяжіння до ускладненості може виявлятися не так рельєфно й не з такою очевидною гостротою, як на макрорівнях, проте воно теж відчутно позначається на якості текстової фактури. Як-от у біографічно-психологічному романі Валерії Врублевської “Шарітка з Рунгу”, де подано структуроване потрактування образу Ольги Кобилянської, історія життєдолі якої – від перших років до останніх миттєвостей – відтворюється з доволі акуратною хронологічністю й фактографічною насиченістю.

В. Врублевська структурує образ свого основного і, відповідно, лейтмотивного персонажа у трьох проекціях. Перша – це замкнений, доволі герметичний психопростір О. Кобилянської, друга – трансформація її чуттєво-емоційних властивостей у формат стосунків із

навоколишнім соціумом, третя – зовнішня її рецепція найближчим та дещо віддаленим оточенням. Ці проекції дають змогу художньому зорові рухатися в напрямку від внутрішньоцентричного до зовнішньооявленого образу О. Кобилянської.

Найдеталізованіше в романі обсервовано її психологічний простір. В. Врублевській вдалося відчутти й висловити ту драматично пульсуючу суперечливість внутрішніх експресій і переживань, що виявилася ще в підлітковому і юнацькому віці О. Кобилянської та ускладнювала-увиявляла майже все її життя. Вона спромоглася показати, як психологічна органіка, себто те, що зазвичай називають людською натурою, відбивається на характері і процесі його формування і як людина непомітно для себе стає майже заручником (заручницею) власної психоорганіки, що зримо оприявлюється в її рішеннях, учинках, конкретних діях.

У перших трьох частинах роману – “Доля”, “Поранкова душа”, “Шарітка з Рунгу” – уважно прописуються колізії внутрішньо-ментального простору О. Кобилянської, позначені експресивністю загострення, різкістю виявлення, радикальністю звучання. Письменницький погляд охоплює такі властивості її натури-характеру, як крайній максималізм, схильність до екзальтованості, комплекс власної невродливості, що переслідував і мучив її з ранніх років, вияви жорсткості у ставленні до себе й оточення, якими насамперед виявлялися рідні та близькі їй люди. В. Врублевська відтворила буяння внутрішніх поривань і стихій у почуттях-свідомості О. Кобилянської, що, поєднане з її неординарними вольовими рисами, слугувало підґрунтям становлення сильного й життєстійкого її характеру.

Рельєфною почуттєвою розробкою позначено “чоловічу лінію” у психологічній онтології О. Кобилянської. Знаки виразної жіночості, що виявилися, скажімо, у її прискіпливому інтересі до навколишнього чоловічого інтер’єру й самого явища чоловіка, у роздумах про сім’ю взагалі, новочасну лібералізовано-окультурену сім’ю, місце жінки в ній та усвідомлення власної малосімейної, ба навіть несімейної природи й нереальності сім’ї для себе, скрупульозно, із численними подробицями подаються в романі. Серед психологічно найглибших колізій, що не просто траплялися з О. Кобилянською, а яких конче потребувала її ментальна присутність, – пристрасті закоханості в мужчин, з якими зводили її життя й доля.

Послугуючись щоденником письменниці й іншим приватним архівом, В. Врублевська із численними душевно-емоційними нюансами відтворює процес виникнення й розвою “внутрішніх романів” О. Кобилянської, яка нерідко сама ж і стимулювала, провокувала, а то й відверто вигадувала кохання до себе, якого не було, “створювала собі ще одну сердечну історію, що не мала під собою ґрунту, а живилася тільки з її власної душі” (частина “Поранкова душа”). У романі змодельовано процес експресивно-психологічного сприйняття О. Кобилянською чоловіків, із якими їй

доводилося знайомитися і спілкуватися, проаналізовано, як це позначалося на формуванні її складного, переважно критичного ставлення до чоловічого ества і як впливало на складання її феміністично спрямованих уподобань, що передовсім виявлялося у прагненні бути незалежною (зокрема матеріально) від чоловіків. У “Шарітці з Рунгу” викладено, власне, колізію-історію жінки, котра й духовно, і фізично не могла й не волила жити без кохання та закоханості, буквально-таки вимагала як від себе, так і до себе почуття любові, залюбленості, що для неї необхідність в увазі, присутності або хоча б наявності чоловіка, якому вона цікава~бажана~потрібна, стала, по суті, питанням життя і смерті – і постійно при цьому залишалася самотньою, фактично не любленою по-справжньому жодним чоловіком.

Змалювання “внутрішніх романів”, що склалися в неї майже з кожним чоловіком, який на мить або на дещо довший час її притягував і по-жіночому зацікавлював, віртуальні взаємини не так із реальним, як з уявлюваним об’єктом чергового напівпоклоніння-напівзахоплення, неминуча втрата і психологічного, і тим паче інтелектуального інтересу до того, хто спочатку сприймався як майже чоловічий ідеал або цілком можливий супутник життя й батько майбутніх дітей – це все було, за романною версією, серед тих чинників, що утверджували О. Кобилянську в її духовній винятковості й наvertали до активних занять літературою, переконуючи її в тому, що лише творчість і процес творення – єдина територія, де вона спроможна бути по-справжньому вільною й самореалізованою. У романі із фрейдівською послідовністю зображено, як нереалізований жіночо-емоційний, жіночо-сексуальний потенціал ностальгічно й водночас владно шукає собі виходу~оприявлення~втілення і приречений сублімувати в іншу сферу – у реаліях “Шарітки з Рунгу” – у сферу літературної діяльності.

Уважний емоційно-настрійовий розпис “внутрішніх романів” письменниці з усіма їхніми виявами у форматі само

(-спостереженнями, -зануреннями, -аналізуваннями), зародження і згасання чергової “сердечної гри” (як сказано в тексті) – чи то з Альфонсом Кучинським і Євгеном Озаркевичем, чи то із Козубом та Ясьом Урицьким або із Зерглером й Ортинським, зазвичай відомої лише їй самій – важливі не тільки для наближення до парадоксально-цілісної енігматики О. Кобилянської, а і як з’ява~постання~кристалізація первинних форм художнього відчуття, як прообрази художнього думання, що поступово виформовувалися в її свідомості. Власне, її інтимно-герметичні почуття стали тією усно-зоровою книгою, яку вона мисленнєво писала, фактично не пишучи її, та яка із часом оприявила окремі свої сторінки в її оповіданнях і повістях. “Внутрішні романи” сповнені фантазійної гри, почуттєвого нюансування, уявлюваних поведінкових загострень, яким практично ніколи не судилося справдитися. Це своєрідні невидимі тексти, що існують лише для того, хто їх умовно створює всім безмежно строкатим нарративом своїх переживань. Вони спрямовані не так на іншу людину (себто не так на мужчину, цілеспрямовано обраного задля “внутрішнього романування” з ним), як на саму себе, це старанно пережиті й ретельно передумані ситуації~колізії~сцени, одне слово, достеменно “прохудожня” текстура в діалогічному дотуку двох персонажів під цілковито умовними позначками Вона і Він.

Основний фігурант таких романів-у-свідомості, поза будь-яких сумнівів, – персонаж під позначкою Вона, що природно відповідає жіночоцентричній моделі буття О. Кобилянської. Персоналія на ймення Вона значно активніша, чутливіша, психічно тонша, ментально розвиненіша, аніж Він, який або не усвідомлює, наскільки гострий чи глибокий інтерес викликає в неї, або відверто пасує перед жіночою пристрасністю й темпераментно-сексуальним натиском. Ця умовна й уявлювана Вона в системі духовно-поведінкових координат О. Кобилянської не підлягає повній та універсальній самоідентифікації, але надзвичайно

близька до неї, виступаючи фактично продовженням емоційно-чуттєвої органіки, властивої їй самій.

Персонаж, що його у просторі “внутрішніх романів” узагальнено варто позначити як Він, існує й живе, навіть не підозрюючи про це, лише для неї, позаяк Вона сприймає його передусім як об’єкт таких дорогоцінних і необхідних їй спостережень – за собою, за ним і за особливостями жіночої та чоловічої природи. Але все ж таки Він в основному виступає своєрідним життєвим матеріалом, на якому Вона відточує~відпрацьовує~відшліфовує власний почуттєвий і розумовий інструментарій, Він – це як тренажер, із допомогою якого Вона регулярно підтримує свою форму – себто форму власних спостережень і рефлексувань, без чого давно б утратила свою кваліфікацію як особистість, розчинилася в загальній людській масі й непомітно зникла. “Внутрішні романи” розвиваються в семантичному напрямі, який фактично пропонує відповідь на питання, чому в колізії-диспозиції Вона – Він немає і, вочевидь, не може бути перспективи: Вона шукає й чекає на того, хто був би максимально наближеним до її ідеалу мужчини і при цьому був майже її власним альтер-его в духовно-психологічному сенсі, а то й сильнішим за неї.

Структурування образу О. Кобилянської триває й у таких частинах роману, як “Шарітка з Рунгу”, “Tempi passati”, “Царівна”, де простежується трансформація, перехід її внутрішніх чуттів~емоцій~переживань у сферу міжособистісних взаємин та відносин з навколишнім середовищем. В. Врублевська зосереджує увагу на тому, як замкнуто-контрольований психологічний уклад, властивий письменниці, обертався взаєминами в її власній родині – із вимогливим і до деспотичності жорстким батьком, безмежно терплячою й терпеливо-мовчазною матір’ю, надзвичайно чутливою та емоційно нестабільною сестрою Євгенією, такими не схожими один на одного братами. Напружений характер психоорганіки О. Кобилянської постає у стосунках із родинами Устяновичів, Кохановських,

Озаркевичів, Окуневських, які змальовані й у своєму ставленні до батьків та дітей Кобилянських, і в цілком автономних романних субісторіях.

В. Врублевська прагне уникнути спрощеного потрактування стосунків свого лейтмотивно-наскрізного персонажа із представниками цих родин; більше того, вона докладно зображує довірливі розмови, сердечні сповіді, емоційні загострення, різкі конфлікти, полемічні діалоги, передає періоди зближення і взаємовіддалення, ба навіть відчуження, що ставалися поміж ними, наголошуючи цим самим на відтворенні гранично живої, реальночинної гами почуттів, яка нуртувала у свідомості О. Кобилянської та спонукала її натуру до поведінкових рішень, нерідко радикальноспрямованих аж до фатальності.

Сфера стосунків виглядала б відверто незавершеною без, так би мовити, “чоловічої участі” в зовнішньовиявленому житті О. Кобилянської. Урешті, цей аспект настільки кривно пов’язаний з її “внутрішніми романами”, що обійти його неможливо. Авторка постійно акцентує на ускладненому варіанті взаємин, що відбулися в Кобилянській із чоловіками, до того ж у цьому відчувалася і вгадувався імператив долі, фатуму, який переслідував її ще з часів дитинства. У романі подано сцену зустрічі з “білявеньким хлопчиною”, що “був гарний, як намальований”, “дивився з-під білого капелюшка просто на неї прекрасними, лагідними, як у янгола, очима”, “дивився на неї, бо прийшов, щоб її побачити...” – зустрічі, яка стала її першим побаченням, але її дівочо-жіноче ество зреагувало на це несподівано, неочікувано для неї самої, позаяк “не радість запанувала над нею, а щось інше, те, що само виринали з грудей і викликало на її дитинних устах такий недовірливий усміх, що і в дорослих серце боліло. Це “дивне щось” ніби підхопило її і погнало геть від білявенького хлопчика, від радості, від задоволення, у вічну – потрібну їй і тепер, і потім, і завжди – самотність” (частина “Доля”). Цю сцену ще зовсім дитячої зустрічі з маленьким хлопчиком, якому вона подобалася, потрактовано в

цілковито символічному і прогностичному ракурсі подальших життєвих перипетій, основним мотивом яких виявився, як це проникливо відчула В. Врублевська, прийменник “від” – подалі від усього, що асоціюється і співвідноситься із суто жіночим розумінням щастя.

У річищі цього віддалення поінтерпретовано в “Шарітці з Рунгу” й історію кохання Ольги Кобилянської до Осипа Маковея. Кохання, що, з одного боку, стало експансивно-духовним продовженням “внутрішніх романів” і шукань “свого”, єдино потрібного типу мужчини, а з другого – тестуванням власної долі на хоча б якнайменшу можливість знайти такого чоловіка або наближеного до нього. Розгортання почуттів у стосунках цієї письменницької пари подано за принципом антитетичності: градація захоплення~закоханості~кохання, що буяли в жіночому естві Кобилянської, натикалася на стриманість емоційних та поведінкових реакцій Маковея, який спрямовував свої зусилля на підтримку “дистанції” між ними. Мужчина вкотре, як це зазвичай відбувалося в її уявно-психологізованих “внутрішніх романах”, не приймав її виклик. Інакше кажучи, мужчина був – але для себе чи для іншої, не для неї. У житті справджувалося те, що вона фантазувала собі і про себе. “Листи Кобилянської до Маковея – пристрасна розмова насмерть закоханої жінки. Його відповіді – це тримання її в певному тонусі, – підсумовує В. Врублевська, недвозначно натякаючи на реалізованість цього кохання, передусім болючої для О. Кобилянської. – Жили в одному місті і роками писали одне одному майже щодня” (частина “Царівна”). Кохання ставало тим сильнішим, прискіпливішим, чим більш односпрямованим виявлялося.

Зображуючи історію любові письменниці до чоловіка, який цінував, друкував та обсервував її твори, викладаючи їхні діалоги, щодо різноманітних питань тодішнього життя-буття, розмірковуючи над літературною й особистісно значущістю їхнього знайомства для Кобилянської, аналізуючи тонкощі її інтимних, любовних почуттів, В. Врублевська висловлює думку, що

між ними склалася особлива форма сім'ї, де внутрішні, точніше, внутрішньо-діяльнісні категорії та величини витіснили плотські: "Жити разом почали від перших своїх зустрічей. Не мається на увазі шлюбне, родинне, побутове життя чоловіка і жінки. Вони взяли духовний шлюб від першого побачення і жили ним майже десять років, з самотою перервою, коли Маковей поїхав до Львова" (частина "Царівна"). Проте це кохання завершилося так само, як і численні попередні "внутрішні романи" письменниці, і лише підтвердило її виключне психологічне право на самоту, а з нею – і на справедливості обрання літературної діяльності як найнадійнішого способу для неї досягти почуттєво-свідомісної свободи.

У романі "Шарітка з Рунгу", гіпернасиченому різномірним інформаційним фактажем, неможливо було не торкнутися аспекту взаємин Ольги Кобилянської та Лесі Українки. А якби це, уявімо собі, сталося, то не лише логічних, а й логічноподібних коментарів~мотивацій~пояснень знайти б не вдалося. Аспект цей бентежив літературознавців і культурологів іще принаймні з другої половини 1990-х років, коли Соломія Павличко в інтелектуально-полемічній панорамі "Дискурс модернізму в українській літературі", посилаючись на листування "двох жінок-письменниць", "жінок-артисток", монографічно вербалізувала версію про інтимізований характер цих стосунків, що розвивалися від "емоційної напруженості", "емоційного зближення" через епістолярне виявлення "мрії про любов, яка не зреалізувалася в їхньому житті повною мірою", і аж до безпосереднього наснаження листів "лесбійською фантазією, для якої дають підстави й щоденники Кобилянської, і її попередні твори" (вид. 2. – К., 1999. – С. 86). Зіставляючи стосунки українських письменниць із періодом спалаху бісексуальної культури в богемно-мистецькому середовищі Європи (себто з помежів'ям XIX – XX століть), С. Павличко із граничною прозорістю формулює думку про "любов Лесі Українки та Ольги Кобилянської", що була "засвідчена їхнім листуванням" і природно вписувалася

в модерно-статеву поведінку, властиву тій розгерметизованій добі (там само). Натомість же В. Врублевська обійшла драстичну проблему інтимної близькості О. Кобилянської та Лесі Українки, потрактувавши їхні взаємини винятково в річищі духовної спорідненості та жіночо-літературного приятелювання, дружби. Це, безперечно, також версія-пропозиція погляду на стосунки письменниць, проте надто вже шаблоново – на рівні як зображення, так і вербальних формулювань – її викладено, як-от у таких типізованих формулах: "Розмірковуючи про сердечні справи Ольги, Леся надсилає їй слова підтримки...", "Леся розуміла Ольгу, як могла, старалася підтримати її...", "Незабаром Леся від'їхала, але зв'язок з Ольгою не переривався. Ця зустріч зробила їх на все життя рідними" (частина "Царівна"). Попри те, що гіпотеза, висловлена С. Павличко, і досі залишається лише гіпотезою, вона спрямована на розширення сталих уявлень про поведінкові моделі митців. Неактивність же мислення, художньо-дослідницької думки В. Врублевської в аспекті взаємин двох письменниць є очевидною. У "Шарітці з Рунгу" обрано культуру зручно-звичного, безваріантно-традиційного тлумачення стосунків О. Кобилянської та Лесі Українки, і від цього не виграє ані роман, ані процес наближення до істини, що ж таки між ними насправді відбувалося.

Зовнішнє виявлення душевних вирувань і нуртувань О. Кобилянської – порівняно із двома попередніми проєкціями її образу – розроблено в романі досить фрагментарно, а то й спорадично, у режимі періодично парціальних вкраплень. Психологічне "обличчя" Кобилянської, явлене назовні й віддзеркалене очима навколишнього мікросоціуму – членів родини, подруг і товаришок, з-поміж яких вирізняються Густа (Августа) Кохановська й Зося (Софія) Окуневська, чоловічого оточення-антуражу, – позначене так само яскравою строкатістю, як і її замкнуто-внутрішнє буття. Для зовнішнього кола вона постає то ексцентричною й непередбачуваною, примхливою в поведінці і ставленні до найближчих приятельок, яка могла

швидко-легко “впасти в шал”, то жінкою із тверезо-раціональним поглядом на життя, котра вражає оточення підкресленою стриманістю і знанням відповідей майже на всі питання й запити життя. В. Врублевська показує, як та О. Кобилянська, що жила із зосередженням “у собі”, з органічно-парадоксальною складністю взаємодіяла із тією, що поставала “назовні”. У розробці провідного персонажа постійно стикаються внутрішні буревії – і нерідко не по-жіночому владний самоконтроль, що його називають “силою волі”, вибухова енергія душі, і позирна беземоційність аж до демонстративної холодності, яку в ній нерідко вбачало оточення, гордовите самолюбство, що спонукало її дослухатися передовсім до свого голосу й інтуїції, і схильність до ролі дидакта, котрий коли не повчає, то принаймні дає слушні настанови своїм співрозмовникам, насамперед найближчим подругам. За всіх душевних катаклізмів, що з нею траплялися й не просто захоплювали – затоплювали її, вона нерідко сприймалася як людина, наділена “мовчазним спокоєм”, що в напружені життєві часи “трималася

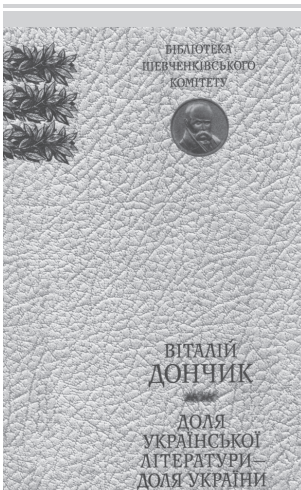
мужньо”, сприймалася як “вирафінована інтелігентка” (А. Кучинський) або жінка, в якій “занадто практичний розум” (доктор Окуневський).

Основна проблема, що її В. Врублевській довелося розв’язувати у процесі роботи над біографічно-документалізованим романом “Шарітка з Рунгу”, – зберігати динамічну співвіднесеність у внутрішньоцентричному і зовнішньооявленому зображенні О. Кобилянської. Проекцію її образу “назовні” розроблено не так концептуально і глибоко, без увиразненого нюансування і прикметної деталізації, притаманних обробці її психологічного “я”-простору. Але те, що романістці безумовно вдалося, – виявити й показати неймовірно напружене інтонування духу, плоті й екстатично-витриманої натури письменниці, яка окремими своїми текстами (такими як “Природа”, “Valse melancholique”; вони, до речі, згадуються й органічно резонують у романі) випереджала український естетичний час.

А можливо, це і є по-справжньому єдино сутнісна місія митця.

Ярослав Голобородько
м. Херсон

Отримано 13 грудня 2011 р.

Дончик В.Г. Доля української літератури – доля України: Монологи й полілоги. – К.: Грамота, 2011. – 640 с.

Книжка українського літературознавця (історика літератури, критика) академіка НАН України Віталія Дончика – це своєрідне вибране, до якого ввійшли розвідки автора про українське письменство 1960–2010 років. Тут уміщено статті, портрети, нотатки, полемічні репліки, самокритичні коментарі, бібліографічні довідки. Ця мозаїчна історико-літературна хроніка дає уявлення про особливості, тенденції, явища і проблеми художнього процесу різних десятиліть “доби на переломі”, доби суперечливої, але все ж позначеної необхідним для мистецької творчості імперативом тягlostі і спадкоємності. За аргументами у своїй розмові автор звертається до Шевченка і Франка, Грушевського, Єфремова, Чижевського, Гончара, Ліни Костенко, Григора Тютюнника, Загребельного, Дзюби, Вінграновського, Гуцала й багатьох інших українських письменників і вчених, розгортаючи на сторінках книжки цікавий і вдумливий полілог.

В.Л.

Наші
презентації